

พุทธปรัชญาโยคจารย์

: ประวัติ พัฒนาการ สารัตถธรรม และอิทธิพล

พระเทพวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.

อธิการบดี มจร

ความนำ

ปราชญ์แห่งมหายานยุคปัจจุบันคิดอยู่เสมอว่า สังสารวัฏมีรูปแบบและลักษณะหลากหลาย พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมไว้หลายระดับและหลากหลายรูปแบบ หลายประการไปตามโอกาสและเทศะ แสดงโดยพิสดารบ้าง โดยย่อบ้าง และบางกรณีก็ทรงนิ่งเฉยต่อปัญหาที่ไม่มีประโยชน์ จุดนี้เองทำให้เกิดสำนักพุทธปรัชญาต่าง ๆ หลังจากพุทธปรินิพพานแล้วหลายร้อยปี ประเด็นที่ควรรู้ไว้เสมอก็คือ ปราชญ์ฝ่ายมหายานทุกสมัยไม่ค่อยจะถือเคร่งในคัมภีร์ดั้งเดิมเท่าไรนัก ในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จึงไม่ได้ยึดถือคัมภีร์ของฝ่ายเถรวาทเป็นเกณฑ์ บางท่านถึงกับกล่าวว่า ท่านนาคารชุนก็ดี ท่านอสังคะก็ดีซึ่งถือว่าเป็นนักปรัชญาแนวหน้าของนักพุทธปรัชญาทั้งหลาย เป็นบุคคลที่พระพุทธเจ้าเองทรงทำนายไว้แล้วว่าจะเกิดขึ้น

มีข้อความพระสูตรหลายที่ที่แสดงนัยไว้ และหลังพุทธปรินิพพานประมาณ ๓๐๐ ปี สำนักพุทธปรัชญาต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นตามที่คาดไว้ มีข้อกล่าวหามากมายว่า สำนักเหล่านี้เป็นพวกนอกกรีต แต่นักปรัชญาประจำสำนักต่าง ๆ ก็กล่าวว่า พวกเขาไม่ได้้นอกกรีต แต่พวกเขาคือผู้สืบทอดพุทธเจตนารมณ์โดยการประกาศพุทธธรรมออกสู่โลกกว้าง เน้นการประยุกต์หลักการและวิธีการเผยแผ่ให้เหมาะกับแต่ละสังคม ในขณะเดียวกันก็คงสารัตถะดั้งเดิมแห่งพุทธธรรมไว้อย่างเคร่งครัด

จะเห็นได้ว่า สำนักพุทธปรัชญาทั้ง ๔ คือ (๑) ไวยาษิกะ (๒) เสตรานติกะ (๓) จิตตมาตระ หรือวิชญาณวาท หรือโยคจารย์ (๔) มาธยมิกะ ต่างก็มีความเห็นเหมือนกันเกี่ยวกับหลักสำคัญ ๔ ประการ คือ

- (๑) สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง
- (๒) สาสวสังขาร(สังขารที่มีกิเลส)ทั้งปวงเป็นทุกข์

(๓) ธรรมทั้งปวงเป็นศุนยะและเป็นอนัตตา

(๔) นิพพานเป็นความสุขสงบอย่างยิ่ง

หลัก ๔ ประการนี้ปรากฏอยู่แล้วในพระพุทธานุศาสนาดั้งเดิม แต่ประเด็นที่มีการแสดงพรรณนาเพิ่มเติม(ซึ่งความจริงก็ปรากฏอยู่แล้วในคัมภีร์เถรวาทเช่นกัน) คือความคิดที่ว่า จิตคือผู้สร้างสรรพสิ่ง เป็นความคิดที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในสำนักทั้ง ๔ ดังกล่าวแล้วนั้น

ในส่วนของโยคจารย์ ความมั่นคงเป็นปึกแผ่นแห่งปรัชญาโยคจารย์เกิดจากหลักธรรมในนิกายเถรวาท มหาสังฆิกะ สรวาสตีวาทิน และเสาตรานติกะ ในเบื้องต้น สำนักนี้มีชื่อเรียกว่า “จิตตมาตระหรือวิชญาณวาท” (Thought-Only, or Mind-Only) บางตำนานบอกว่า โยคจารย์เริ่มพัฒนาขึ้นอย่างช้า ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๗๐๐ เป็นต้นมา และพัฒนาถึงขีดสูงสุดประมาณ พ.ศ. ๙๐๐ มีพื้นฐานทฤษฎีอยู่บนระบบการตีความเนื้อหาคัมภีร์ที่สำคัญ เช่น สันธินิโรจจนสูตรและลังกาวตารสูตร เป็นต้น โดยแบ่งปรากฏการณ์ทั้งหมดเป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) ปรากฏการณ์ที่สืบเนื่องมาจากสิ่งอื่น (เป็นผลมาจากสิ่งอื่น, เกิดจากสิ่งอื่น)

(๒) ปรากฏการณ์ที่ขึ้นอยู่กัสิ่งอื่น (อิงอาศัยสิ่งอื่น)

(๓) ปรากฏการณ์ที่ถูกสร้างขึ้นโดยสิ้นเชิง (ภาพมายา, เป็นภาพลวงตา)

ประเด็นที่น่าสนใจคือ พรรณนาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ถือว่าการสร้างสรรค์ของจิต และพรรณนาว่าด้วยความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างจิตกับวัตถุ ซึ่งเรียกพรรณานี้ว่า “อหวิภาวะแห่งจิตและวัตถุ”(ผู้รับรู้กับสิ่งที่ถูกรู้) โยคจารย์สนับสนุนพรรณนาที่ว่า ไม่มีวัตถุภายนอกใดคงอยู่ในฐานะเป็นภาวะที่แยกเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก หรือแตกต่างไปจากจิต พรรณานี้เองถือเป็นระบบปรัชญาที่แตกต่างกันระหว่างโยคจารย์กับมาธยมิกะ เหตุผลประการแรกสำหรับการปฏิเสธทฤษฎีภาวะภายนอก(จากจิต)ซึ่งพบได้ในวรรณคดีโยคจารย์ที่มีอยู่จำนวนมาก คือ

(๑) การปฏิเสธความมีอยู่แห่งอนุภาคที่ปราศจากการแบ่งแยกโดยตรง(ไม่มีอนุภาคใดที่ดำรงอยู่โดยลำพัง) เมื่อไม่มีอนุภาคที่ดำรงอยู่โดยลำพัง อนุภาคที่ตรงกันข้ามก็มีไม่ได้ เนื่องจากไม่มีส่วนประกอบของอนุภาคที่ดำรงอยู่ตามลำพัง จึงไม่มีสัณฐาน(รูปแบบ)

(๒) การให้เหตุผลเกี่ยวกับความฝันและเงา(ภาพสะท้อน) ซึ่งท่านอสังคะได้แสดงไว้ว่า ไม่มีช้าง ม้าเป็นต้นอยู่ในความฝัน ยกเว้นตัวความฝันเอง (มันเป็นเพียงความฝัน) ในทำนองเดียวกันก็ไม่มีสังขาร (รูปแบบ)อื่นนอกจากสังขารที่จิตรับรู้

ต่อมา สำนัก“จิตตมาตระหรือวิชญาณวาท” นิยมเรียกว่า “โยคอาจารย์” เพราะพวกวิชญาณวาทิน กำหนดจุดหมายสูงสุดแห่งการปฏิบัติ และถือการปฏิบัติโยคะเพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดนั้น

ไมเตรยนาถกับโยคอาจารย์

ท่านไมเตรยนาถเป็นผู้ก่อตั้งสำนักโยคอาจารย์ (หรือจิตตมาตระ,วิชญาณวาทิน) ประมาณเมื่อ พ.ศ. ๙๔๓ (ค.ศ.๔๐๐) แต่โยคอาจารย์เริ่มปรากฏเค้าความคิดตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๕๔๔ (ค.ศ.๑) โดยมีปรัชญาวิชญาณวาทกับปรัชญาตถตาของท่านอัสวโหมชะเป็นพื้นฐานสำคัญ

ท่านไมเตรยนาถเป็นใคร ? ประวัติของนักปรัชญาผู้นี้ น่าสนใจ ศาสตริกมหายานและตันตระยุคหลัง กล่าววว่า ทุกคำพูดของไมเตรยนาถเท่ากับเป็นพระพุทธรูปดำรัสโดยตรง ดำนานจีนและทิเบตกล่าววว่า ไมเตรยนาถแต่งหนังสือไว้หลายเล่ม เช่น โยคจารย์ภูมิ, โยควิภาค, มหายานสูตราลังการะ, มาถยันตวิภาค, วัชรจักรเททิกวยาชยะ, อภิสมาลลังการะ, ธรรมาธรรมตาวิภาค, และอูตตรตันตระ เป็นต้น

เรื่องของท่านไมเตรยนาถยิ่งใหญ่มากไม่แพ้เรื่องของท่านนาคารชุน บางท่านถึงกับกล่าวว่า ไมเตรยนาถไม่มีตัวตน แต่เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคตคือพระศรีอริยเมตไตร ตามที่ปรากฏในคัมภีร์เถรวาท คัมภีร์ต่าง ๆ ที่ถือกันวว่าท่านได้แต่งไว้ นั้น เป็นงานที่ท่านอสังคะและวสุพันธุได้แต่งขึ้นโดยได้รับแรงบันดาลใจจากท่านไมเตรยนาถ

หัชจิเม นากามูระกล่าววว่า

ปรัชญาศูนยตา ปฏิจจสมุปบาท ปรัชญาปติ และมัชฌิมาปฏิปทา ล้วนบรรจุอยู่ในปรัชญาวิชญาณวาท กล่าวถึงพื้นฐานแห่งความมีอยู่ของมนุษย์ โดยใช้คำต่าง ๆ เหล่านี้ คือ ธรรม วิชญาณ อาลยวิชญาณ ปรินามะ พีชะ วาสนา เป็นต้น

ในการศึกษาพุทธปรัชญา เรานิยมที่จะศึกษาปรัชญามาถยมิกะแยกเป็นสำนักหนึ่งจากปรัชญาโยคจารย์ แม้จะมีการเปรียบเทียบโยงถึงกันบ้าง แต่ไม่แน่ใจวว่าวิธีการดังกล่าว จะถูกต้องหรือไม่ เพราะความจริงก็คือวว่า ทั้งโยคจารย์และมาถยมิกะรวมกันอยู่แล้วตั้งแต่ต้น ประเด็นก็คือท่านอารยเทพเป็นพวก

มาธยมิกะ แต่ท่านเป็นเอตทัคคะทางด้านวิชญาณวาท ไม่ใช่ทางศูนยวาท ในหนังสือ “จิตตวิสุทธิประ
กรรมะ” คาถาที่ ๑๐ กล่าวว่า “จิตเป็นแหล่งที่แท้จริงแห่งสรรพภิกขุ มีมาก่อนสรรพธรรม สำคัญที่สุดและ
รวดเร็วที่สุด ทุกคำพูดและการกระทำจะดีหรือไม่ดีล้วนเกิดขึ้นจากจิต” ข้อความนี้สอดคล้องกับที่ปรากฏใน
คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทของเถรวาทที่ว่า

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นหัวหน้า สำเร็จด้วยใจ ถ้าใจผ่องใส จะพูด
หรือทำ ผลที่ตามก็คือความสุข เหมือนเงาติดตามตน

ทรรศนะของท่านไมเตรยนาถยังมีอิทธิพลไปถึงแนวความคิดของต้นตระกูลในยุคต่อมา งานเขียนของ
โยคอาจารย์ มาธยมิกะ และต้นตระกูลจึงมีลักษณะที่เชื่อมโยงถึงกันเสมอ “หลักการและวิธีปฏิบัติพุทธศาสนา
แบบต้นตระกูล มีโยคอาจารย์และมาธยมิกะเป็นพื้นฐาน”

อสังคะกับโยคอาจารย์

อสังคะน่าจะมีชีวิตอยู่ในยุคประมาณ พ.ศ. ๙๙๓-๑๐๙๓ (ค.ศ.๔๕๐-๕๕๐) รายละเอียดได้สูญ
หายไร้ร่องรอย แต่ไปปรากฏอยู่ในวรรณกรรมของจีน ฮี้ยั้ง(Hui-ying)ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านฟาเหียน
(Fa-tsang)เป็นคนกล่าวถึงเรื่องนี้ ประมาณ พ.ศ. ๑๒๔๓ - ๑๓๔๓ (ค.ศ.๗๐๐-๘๐๐) เรา
รู้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติของท่านอสังคะได้จากงานของนักประวัติศาสตร์ศาสนาที่มีชื่อเสียง ๓ ท่าน คือ
(๑) ตารนาถ (๒) บุ-สตัน(Bu-ston) และ (๓) พรมารถ

มารดาของท่านอสังคะชื่อ “ประสันนศิลา” หรือ “ประกาศศิลา” ซึ่งในชาติก่อนเคยเป็นชายและบวช
เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา มีศรัทธามั่นคงต่อพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ แต่เพราะได้ทำร้ายจิตใจของ
พระภิกษุผู้ใดว่าที่รูปหนึ่ง ชาติต่อมาจึงเกิดเป็นหญิง และได้เป็นมารดาของท่านอสังคะ มีข้อสันนิษฐานที่
น่าสนใจว่า “ในเบื้องต้น ประสันนศิลาสมรสกับกษัตริย์ ให้กำเนิดบุตรชายหนึ่งคนคือ อสังคะ ต่อมา ได้
สมรสกับพราหมณ์ตระกูลเกาศิกะ ให้กำเนิดบุตรชาย ๒ คน คือ วสุพันธุและวิริญจิตตสะ” แต่นี้เป็นเพียง
ประวัติส่วนหนึ่ง ยังมีรายละเอียดที่ทำให้สันนิษฐานได้อีกหลายนัย

ท่านอสังคะเป็นบุคคลที่รับมรดกทางความคิดมาจากท่านไมเตรยนาถมากที่สุด เป็นผู้เขียนอรรถ
กถาอธิบายงานของไมเตรยนาถ สร้างสรรค์งานเขียนโดยได้รับแรงบันดาลใจจากท่านไมเตรยนาถ ท่านาน
ทิเบตบอกว่า “งานเขียนใดก็ตามที่บอกว่าเป็นของท่านไมเตรย นถา ความจริงแล้วเป็นงานที่ท่านอสังคะได้
แต่งขึ้นทั้งนั้น” อสังคะคือผู้ที่อธิบายปรัชญาโยคอาจารย์อย่างเป็นระบบ งานเขียนที่สำคัญของท่านอสังคะ

เช่น สัปตภูมิสูตร, มหายานสูตร, อุပါတะ, มหายานสัมปติครหศาสตร์, โยคาศาจารย์ศาสตร์, และ มหายานสูตราลังการ รวมทั้งงานอรรถกถาที่เบตที่เรียกว่า “ตันจู”^{*} บางส่วนก็เป็นงานของท่านอสังคะ

ชื่อของไมเตรยนาถและอสังคะปรากฏขึ้นพร้อมกับคำว่า (๑) กามรหัสยลัทธิ (๒) สหัชกาย (๓) รหัสยภาษา ซึ่งทั้งหมดเป็นจารีตประเพณีแบบตันตระ และมีข้อความยืนยันว่า อสังคะเป็นบุคคลลึกลับ มีพฤติกรรมลึกลับยากที่จะหยั่งถึง เป็นผู้เชี่ยวชาญในหลักแห่งการสร้างพลังอันเกิดจากสมาธิ ในงานเขียนของท่านตาราณากล่าวถึงท่านอสังคะตอนหนึ่งว่า “ทรรศนะของนาคารชุนาจารย์เหมือนกับทรรศนะของท่านอสังคะ”

ท่านอสังคะไม่เพียงสร้างสรรค์สำนักโยคาศาจารย์ให้เป็นปึกแผ่นเท่านั้น แต่ยังชักชวนน้องชายคืออสุพันธุให้ละจากสำนักเดิมคือไวภาษิกะหันมาสนับสนุนโยคาศาจารย์ สร้างศิษย์คนสำคัญคือ “จันทรโกมิน” ที่คอยปกป้องสำนักโยคาศาจารย์สู้กับสำนักมารชมิยะ จันทรโกมินกล่าวอยู่เสมอว่า “ศาสตร์ของนาคารชุนาจารย์เป็นยาแก้โรคสำหรับคนหนึ่ง แต่เป็นยาพิษสำหรับอีกคนหนึ่ง ศาสตร์ของอชิตะและอารยอสังคะเป็นน้ำทิพย์สำหรับทุกคน”

วสุพันธุกับโยคาศาจารย์

ปรัชญาโยคาศาจารย์ได้เจริญรุ่งเรืองอย่างมากก็เพราะท่านวสุพันธุเป็นกำลังสำคัญ วสุพันธุเป็นน้องชายของท่านอสังคะ ซึ่งเดิมเป็นปราชญ์แห่งสรวาสตีวาทีนและเสาตรานติกะ ต่อมาได้รับคำชี้แนะจากอสังคะผู้เป็นพี่ชาย เกิดความเลื่อมใสในหลักการแห่งมหายานโดยเฉพาะสำนักโยคาศาจารย์ และได้แต่งคัมภีร์จำนวนมากเพื่อประกาศปรัชญาโยคาศาจารย์ คัมภีร์ที่สำคัญ คือ วิชญาณประติมาตราตรีทศศาสตร์ นอกจากนี้ยังได้เผยแพร่ปรัชญาโยคาศาจารย์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีมหาวิทยาลัยนาลันทาเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่

---

^{*} ตันจู(Tanjur-Translation of treatises) เป็นงานเขียนส่วนที่ ๒ ของฝ่ายทิเบตที่พิสดารมาก มีจำนวน ๒๒๕ เล่ม แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ (๑) เป็นอรรถกถาอธิบายพระสูตร (๒) เป็นอรรถกถาอธิบายหลักการของตันตระ งานเขียน ส่วนที่ ๑ เรียกว่า กันจู(Kanjur-Translation of word) มีจำนวน ๑๐๘ เล่ม ว่าด้วยเรื่องพระวินัย ปรัชญาปารมิตา อุดมการณโพธิสัตว์ ตรีกาย และอาลยวิชญาณ

วสุพันธูเป็นปราชญ์ในยุคประมาณ พ.ศ. ๘๕๙-๙๔๓ เกิดที่ปุรุสปุระ (ปัจจุบันคือเปชวาร์-Peshawar) เมืองหลวงแห่งแคว้นคันธาระ อาณาจักรของพระเจ้ากนิษกะ* บิดาเป็นพราหมณ์ตระกูลเกาศิกะ(เกาศิกโคตร) ประจำอยู่ในราชสำนัก เชี่ยวชาญพระเวท มารดาชื่อ วิริญจี (Virinci)*

วสุพันธูเคยไปศึกษาที่แคชเมียร์ ณ สำนักสังฆภัทระเป็นเวลา ๔ ปี และเดินทางกลับปุรุสปุระ ท่านเป็นคนที่ชอบแสวงหาความรู้ เดินทางจาริกไปทั่วเพื่อเสาะหาวิชาการ เคยไปพำนักอยู่ในสาละและอโยธยา ในเบื้องต้น วสุพันธูไม่ค่อยศรัทธาในปรัชญาโยคจารณ์ อาจจะเห็นว่าเป็นสำนักที่เน้นคัมภีร์มากเกินไป ครั้งหนึ่ง ท่านยังกล่าวถึงอสังคะผู้พี่ชายแบบที่เล่นที่จริงว่า “ท่านอสังคะเอ๋ย ข้ามาเที่ยวตระเวนในป่า ปฏิบัติกรรมฐาน ๑๒ ปี แต่ไม่ได้อะไรมาเลย ท่านกลับมาสร้างระบบที่ยุ่งยากซับซ้อน ถึงกับต้องใช้ช้างขนกลับบ้าน” เมื่ออสังคะได้ข่าวว่าวสุพันธูผู้น้องกล่าวเยาะหยันอย่างนี้ จึงคิดวางแผนโน้มน้าวให้วสุพันธูหันมานับถือมหายาน(โยคจาร) ส่งสาธุศิษย์และคัมภีร์ไปให้วสุพันธู และให้สาธยาย “อักษยมตินิเทศสูตรและทศภูมิสูตร” ให้วสุพันธูฟัง ทำให้วสุพันธูหันมาศรัทธาปรัชญาโยคจาร และเดินทางไปเยี่ยมอสังคะผู้พี่ชาย ณ ปุรุสปุระ

วสุพันธูได้เริ่มศึกษาคัมภีร์มหายานสำนักโยคจาร และแต่งอรรถกถาอธิบายอักษยมตินิเทศสูตรและทศภูมิสูตร นำหลักการสำคัญของโยคจารที่อสังคะได้บรรจุไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ ออกมาเผยแพร่แก่นักปราชญ์ในยุคนั้น ทำหน้าที่สืบสานเจตนารมณ์ของอสังคะผู้เป็นพี่ชาย ได้แย้งทฤษฎีสุดโต่งของสำนักสรวาสตีวาทีนและศุนยวาทที่ว่าด้วยสัจภาวะสุดโต่งแห่งจิตและวัตถุ และความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับวัตถุ สรรพสิ่งไม่มีอยู่จริง ยกเว้นจิต วัตถุภายนอกไม่มีอยู่จริง เป็นเพียงภาพปรากฏเท่านั้น เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีสายตาพร่ามัวมองเห็นเส้นผมที่ลอยพันกันอยู่ในอากาศ

---

* มติเกี่ยวกับบุคคลที่ชื่อ “วสุพันธู” นี้ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ มติหนึ่งบอกว่า ปราชญ์แห่งพระพุทธศาสนาชื่อวสุพันธูมี ๒ ท่าน คือ (๑)วสุพันธูแห่งสำนักสรวาสตีวาทีน มีชีวิตอยู่ในยุค ประมาณ พ.ศ. ๙๔๓ -the Elder Vasubandhu (๒)วสุพันธูผู้น้องชายของท่านอสังคะแห่งโยคจาร มีชีวิตอยู่ในยุคประมาณ พ.ศ. ๑๐๔๓ - The Younger Vasubandhu (ผู้แต่งคัมภีร์อภิธรรมโกศะ ?)

* ตำนานทิเบตบอกว่า อสังคะและวสุพันธูเป็นพี่น้องต่างบิดากัน บิดาของอสังคะเป็นกษัตริย์ ส่วนบิดาของวสุพันธูเป็นพราหมณ์ มารดาของท่านทั้ง ๒ ชื่อว่า ประสันนศิลา(ดูเปรียบเทียบตอนที่ว่าด้วย อสังคะกับโยคจาร)

ท่านวสุพันธุได้ถึงมรณกรรม ประมาณปี พ.ศ. ๙๓๙ เมื่ออายุได้ ๘๐ ปี ณ เมือง อโยธยา อินเดีย วสุพันธุคือบิดาแห่งสำนักโยคอาจารย์ เพราะได้นำหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวิชญาณ (วิญญาณ) มาจัดระบบสอนในเชิงปรัชญา และอธิบายเชื่อมโยงกับทฤษฎีจิตนิยมแบบต่าง ๆ

สารัตถธรรมแห่งโยคอาจารย์

(๑) คัมภีร์สำคัญ

โยคอาจารย์มีคัมภีร์สำคัญ เรียกว่าสูตรทั้ง ๖ ประกอบด้วย (๑) อวตังสกสูตร (๒) สันนิริโมจนว ยุหสูตร (๓) ตถาคตวิสภวคุณสูตร (๔) อภิธรรมสูตร (๕) ลังกาวตารสูตร (๖) ฆนวนยุหสูตร

นอกจากนี้ยังมีศาสตร์ ๑๑ คือ (๑) โยคจารย์ภูมิศาสตร์ (๒) มัชฌยานตวิภังคศาสตร์ (๓) อารย วาจาปกรณ์ศาสตร์ (๔) มหายนสัมปริครหศาสตร์ (๕) อาลัมพนปริกษศาสตร์ (๖) อภิธรรมสังยุต สังคีตศาสตร์ (๗) วิศตติวิชญาณมาตราศาสตร์ (๘) ทศภูมิศาสตร์ (๙) มหายนอลังการศาสตร์ (๑๐) ประมาณสมุจจัย (๑๑) โยควิภังคศาสตร์

(๒) ลังกาวตารสูตร

ลังกาวตารสูตรมีชื่อเต็มว่า “อารยะสังฆธรรมลังกาวตารอนามมหายนสูตร” เป็น ๑ ใน ๙ คัมภีร์ สำคัญของมหายาน เรียกว่า “นวธรรม” หรือบางทีก็เรียกว่า “เพชรทั้ง ๙” เขียนขึ้นในประเทศอินเดีย เป็น ภาษาสันสกฤต ประมาณ พ.ศ. ๘๙๓ (ค.ศ. ๓๕๐) มีใจความที่ว่าด้วยเรื่องคำสอนมหายานเกือบจะ ทั้งหมด เป็นแนวปรัชญาจิตนิยมเชิงอัตวิสัย (Subjective Idealism)* ซึ่งมีในโพธิญาณของ พระพุทธเจ้า หลักแห่งศูนยตาและอาลยวิชญาณเป็นพื้นฐาน ลังกาวตารสูตรนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน

บางตำนานบอกว่า “เนื้อหาในคัมภีร์นี้ ว่าด้วยหลักคำสอนดั้งเดิมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในโอกาส พิเศษที่พระพุทธองค์เสด็จไปเกาะลังกา เนื้อหาเป็นบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับอุบาสกราวณะ (Ravana-ทศกัณฐ์) และพระโพธิสัตว์มหามติ (Mahamati, or Manjusri)” ในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ (ค.ศ. ๑๙๐๐) สรต จันทร ทัส, สติส จันทร วิทยาภุสณะ ได้รวบรวมต้นฉบับจัดพิมพ์

* แนวความคิดเชิงปรัชญาที่ถือว่า “สิ่งที่เป็นวัตถุ เป็นเพียงมโนภาพซึ่งมีอยู่ในจิตของพระผู้เป็นเจ้า”

ดี.ที. ชูชุกีทำการศึกษาวิจัยมีลักษณะคล้ายกับอรรถกถาอธิบายลังกาวตารสูตร ชื่อหนังสือ “Studies in Lankavatara Sutra” ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ (ค.ศ. ๑๙๓๐) และแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ (ค.ศ. ๑๙๓๒) นอกจากนี้ ยังมีนักปราชญ์อีกหลายท่านได้มีส่วนเกี่ยวกับคัมภีร์เล่มนี้ ทั้งโดยการแปลเป็นภาษาอังกฤษ การศึกษาวิจัย แต่งหนังสือในลักษณะอรรถกถา ฎีกา อรรถกถาอธิบายลังกาวตารสูตร

(๓) ทฤษฎีวิชญาณ

ทฤษฎีวิชญาณเป็นทฤษฎีหนึ่งที่เป็นใจความสำคัญในลังกาวตารสูตร ต้องเข้าใจในเบื้องต้นก่อนว่า โยคาคจารย์เป็นสำนักมหายานที่เจริญรุ่งเรืองควบคู่มาพร้อมกับมหายมิกะ กระแสหลักของมหายมิกะคือปฏิเสธอความมีอยู่จริงแห่งโลกและปรากฏการณ์ทุกอย่าง โยคาคจารย์ก็เห็นด้วยบางส่วน แต่ไม่เห็นด้วยที่จะบอกว่า “จิตหรือวิชญาณไม่เป็นจริง ไม่มีอยู่จริง” เพราะวิชญาณเป็นความจริงสูงสุด เป็นความรู้แจ้งบริสุทธิ์ (Pure Conscious-Vijnaptimatra) วัตถุภายนอกทั้งหมดเป็นการแสดงตัวออกมาของวิชญาณ เวลาที่เรายื่นตรงหน้ากระจกเงา เงาหน้าจะปรากฏขึ้นในกระจกได้ก็ต่อเมื่อจิตรับรู้ วัตถุ(ที่ถูกรู้) และจิตตัวรับรู้เกิดขึ้นในขณะเดียวกัน เพราะฉะนั้น สรรพสิ่งที่ปรากฏจึงเป็นเพียงภาพเลียนแบบ (Duplication) หรือผลแห่งการกระตุ้นรอยประทับจิตซึ่งเกิดขึ้นบนพื้นฐานแห่งวิชญาณที่เก็บไว้ในกัน บังจากห้วงเวลาที่ไม่มีเบื้องต้นและที่ สุด สำนักโยคาคจารย์แสดงทฤษฎีวิชญาณ ๘ กลุ่ม คือ (๑) จักขุวิชญาณ (๒) โสตวิชญาณ (๓) สมานวิชญาณ (๔) ชิวหาวิชญาณ (๕) กายวิชญาณ (๖) มโนวิชญาณ (๗) อาลยวิชญาณ และ (๘) กลิชฎุมโนวิชญาณ ส่วนมหายมิกะยอมรับทฤษฎีวิชญาณ ๖ เท่านั้น

(๔) ทฤษฎีอาลยวิชญาณและกลิชฎุมโนวิชญาณ

ทฤษฎีอภิปรายที่สำคัญของโยคาคจารย์คือทฤษฎีเรื่อง “อาลยวิชญาณ”(บาลี-อาลยวิญญาน) โยคาคจารย์แบ่งวิชญาณออกเป็น ๘ ประเภท คือ (๑) จักขุวิชญาณ (๒) โสตวิชญาณ (๓) สมานวิชญาณ (๔) ชิวหาวิชญาณ (๕) กายวิชญาณ (๖) มโนวิชญาณ (๗) กลิชฎุมโนวิชญาณ (๘) อาลยวิชญาณหรืออาลยวิญญาน (ต่อไปจะใช้คำว่า อาลยวิชญาณ) วิชญาณ ๖ ประเภทต้นมีนัยเหมือนกับเถรวาท แต่ประเด็นที่เป็นปัญหาคือ กลิชฎุมโนวิชญาณ และอาลยวิชญาณ

กลิชฎุมโนวิชญาณ คือวิชญาณที่ถูกมโนวิชญาณเข้ายึดครองแล้วเกิดอุปาทานว่า เป็นตัวของตัวเอง จึงมีความอาลย มีภาวะเป็นอภัยากฤต เกิดดับสืบเนื่องกันเป็นสันตติมาตั้งแต่กาลอันไม่ปรากฏ มี

หน้าที่เก็บก่อน คือเก็บพีชะของสิ่งทั้งปวงไว้ มโนวิชญาณเข้ายึดครองกลีษฏมโนวิชญาณแล้วเกิด “อาลยวิชญาณ” จึงสรุปได้ว่าอาลยวิชญาณนี้เป็นผลิตผลของวิชญาณทั้ง ๒ ดังกล่าว แต่คำถามก็คือว่า เพราะเหตุไร ทั้งที่เป็นผลิตผลของวิชญาณทั้ง ๒ อาลยวิชญาณจึงมีอิทธิพลมากกว่า ? อาลยวิชญาณเป็นผลจากการตกผลึกของมวลประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามากระแสการรับรู้ในแต่ละวัน เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้าจึงก่อผลเป็นพลังมหาศาล มีสถานะและบทบาทเหมือนกับวิญญูณสากลของเทวนิยม

(๕) ทฤษฎีพีชะ

พวกเขาตรานติกะได้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับกระแสจิตมาพัฒนาทฤษฎี “พีชะ”(Seed, Germ) ขึ้นมา แต่จุดเริ่มต้นแห่งทฤษฎีพีชะจริง ๆ อยู่ที่ทฤษฎีของพระพุทศศาสนาที่ว่า “สรรพสิ่งไม่เที่ยง” ซึ่งจะลบล้างความเป็นไปได้ของความสืบเนื่องแห่งเหตุผลและมูลฐานที่แท้จริงของเหตุการณ์ และจากจุดนี้เองจะทำให้หลักการพัฒนาจิตใจดูไร้ค่า ไม่มีประโยชน์ มีความน่าขัน และกลวง เพราะในเมื่อสรรพสิ่งไม่เที่ยง ก็ไม่รู้ว่าจะพยายามพัฒนาตัวเองไปทำไม เพราะพัฒนาไปก็เปลี่ยนแปลงไปอื่นอยู่นั่นเอง เพื่อแก้ปัญหานี้ พุทธปรัชญาสำนักต่าง ๆ จึงเสนอแนวทางแตกต่างกันไป พอสรุปได้ดังนี้

แนวทางที่ ๑ ทฤษฎีปราปติ (Prapti Theory)

เพื่อแก้ปัญหาความยุ่งยากที่เกิดจากการแปลความหมาย “อนิจจตา”เชิงปรัชญา สรวาสติวาทินจึงกำหนดอภิปรัชญาขึ้นมาอีกลักษณะหนึ่ง ว่าด้วยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้เป็นเจ้าของกับสิ่งที่ถูกเป็นเจ้าของ-ปราปติ และการปฏิเสธความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของกับสิ่งที่ถูกเป็นเจ้าของ-อปปราปติ

สรวาสติวาทินเป็นพวกสัจนิยมเชิงรูปแบบ(Typical Realists) ชอบที่จะทำสรรพสิ่งให้มีแก่นสารขึ้นมา แต่สรวาสติวาทินก็เหมือนกับพวกสัจนิยมทั่วไป ที่มักจะถูกชี้แนะโดยหลักภาษาศาสตร์ ในขณะเดียวกันก็เหมือนชาวพุทธทั่วไปที่ค้นหาความกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวแห่งกระแสจิต นั่นคือการบรรลุธรรม ซึ่งจะต้องได้รับธรรมอย่างหนึ่งและละธรรมอีกอย่างหนึ่ง สรวาสติวาทินกำหนดทฤษฎีใหม่ขึ้นมา นั่นคือ ทฤษฎีปราปติและอปปราปติ เพื่ออธิบายหลักการพัฒนาจิตให้มีความหมายมากขึ้น

แนวทางที่ ๒ ทฤษฎีพีชะ (Bija Theory)

พวกเขาตรานติกะคัดค้านทฤษฎี “ปราปติ” เพราะจะเป็นสาเหตุทำให้ต้องได้สิ่งนั้น ละสิ่งนี้ต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด เขาตรานติกะจึงสร้างแนวคิดใหม่ขึ้นมา ซึ่งสืบเนื่องมาจากเรื่องกระแสจิต เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดจากทฤษฎี “อนิจจตา” ดังกล่าว โดยสร้างทฤษฎี “พีชะ”ขึ้นมาแทนที่ทฤษฎี “ปราปติ” คือแทนที่จะ

กำหนดหลักการใหม่ขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาเรื่องที่คุณเหมือนกันจะขัดแย้งกันเอง(Paradoxical Theory) เสาทรานติกะก็สอนเรื่องมูลฐานหรือสภาพแห่งความเปลี่ยนแปลงเรื่อยในกระแสวิจิต แต่ขณะจิตจะแสดงให้เห็นสภาพใหม่เรื่อยไปของมูลฐาน และมูลฐานนี้จะคงสภาพอยู่อย่างเดิมไม่เปลี่ยนแปลง นี่คือความสับสนเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแห่งกระแสวิจิต ทฤษฎีพีชะเพียงแต่จะทำให้ตระหนักเห็นศักยภาพในธรรม แต่ละอย่างซึ่งแสดงตัวเองออกมาในรูปแบบต่าง ๆ

คำว่า “พีชะ” หมายถึงแก่นสารแห่งอวัชระนาม-รูป เสาทรานติกะสร้างทฤษฎีนี้ขึ้นมา มุ่งที่จะแก้ปัญหาความสับสนเนื่องแห่งผู้กระทำ(ผู้ก่อการ-Agent)ในกระบวนการและผลของกรรม การรับรู้ ความหมายรู้ และความหลุดพ้น หมายถึงว่า แม้รูปธรรมจะเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ตาม ยังมีธาตุอย่างหนึ่งที่เป็นนามธรรมยังคงอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง มีความกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกันตลอดเวลา

ทฤษฎี “พีชะ” ในเถรวาทและโยคอาจารย์

เถรวาทกล่าวถึงพีชะไว้ว่า “พระชินาสพลินภพเก่าแล้ว การเกิดใหม่ไม่มี ทั้งมีจิตเบื้องหน่ายในภพที่จะเกิดต่อไป ท่านเหล่านั้นชื่อว่า มีพีชะสิ้นแล้ว” คำว่า “พีชะ” ในที่นี้หมายถึงปฏิสนธิจิต

คำว่า “พีชะ” หมายถึงอัตตภาพในภพต่าง ๆ นั้นเอง ดังที่คัมภีร์เถรวาทกล่าวถึงโสดาบันประเภทหนึ่งว่า “เอกพีชี” ซึ่งหมายถึงผู้มีพีชคืออัตตภาพอันเดียว คือเกิดอีกครั้งเดียวก็จักบรรลอรุหัต ดังบาลี “ยสุส โสตาปนฺนสุส เอกเวย ขนฺธพีชํ อตฺถิ, เอกํ อตฺตภาวคฺคหณํ, โส เอกพีชี นาม”

โสดาบันอีก ๒ ประเภท คือ โกลังโกละ-ผู้เกิดอีกประมาณ ๒-๓ ครั้ง และสัตตักขัตตปุระมะ-ผู้เกิดอีกประมาณอย่างมากไม่เกิน ๗ ครั้ง อีกนัยหนึ่ง คำว่า “พีชะ” หมายถึงเชื้อแห่งภพ ดังบาลีว่า “เอกพีชีติ เอกสุเสว ภวสุส พีชํ เอตสุส อตฺถิติ เอกพีชี” หมายถึงผู้มีเชื้อแห่งภพ(การเกิด)อีกครั้งเดียว

โยคอาจารย์พรรณณะเกี่ยวกับ “พีชะ” อย่างไร ?

พีชะ คือธรรมชาติที่เป็นเหตุ เป็นสิ่งที่มีพละานุภาพมาก ซึ่งแฝงอยู่ในอาลัยวิชญาณ พร้อมทั้งจะสำแดงอานุภาพออกมาเมื่อสภาพแวดล้อมอำนวย พีชะเป็นพลังที่ทำให้มีการสร้างสรรค์สรรพสิ่ง เป็นปฐมเหตุแห่งสรรพสิ่ง มีความหลากหลายไปตามสรรพสิ่ง แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ(๑)กลุ่มมกุศล(๒)กลุ่มอกุศล(๓)กลุ่มอัพยากฤต

พีชะเป็นขณิกะ ขณะต้นเป็นอนันตรปัจจัยแก่ขณะหลัง มีสันตติต่อกันเรื่อยไป

โยคจารย์ถือว่า สรรพสิ่งปรากฏการณ์เกิดขึ้นเพราะการตื่นขึ้นแห่งรอยประทับจิต(พีชะ) ทุกปรากฏการณ์เกิดขึ้นเพราะการกระตุ้นรอยประทับให้แสดงตัวออกมา พีชะอยู่ใน ๒ สถานะ คือ (๑) เป็นแบบหรือเป็นแม่พิมพ์ของสรรพสิ่ง (๒) เป็นพลังกระตุ้นให้อาลยวิชญาณสร้างสรรค์สรรพสิ่ง วิเคราะห์ให้ลึกลงไปแล้ว จะเห็นว่า พีชะในโยคจารย์ไม่แตกต่างจากพีชะในเถรวาทเลย แต่เถรวาทนิยมใช้พีชะใน ๒ ความหมาย คือ (๑) อตตภาพที่เกิดปรากฏในภพแล้วภพแล้ว (๒) เชื้อที่ทำให้เวียนว่ายตายเกิด ส่วนโยคจารย์ใช้พีชะในความหมายเดียวคือ เชื้อหรือพลังที่ทำให้เวียนว่ายตายเกิด ประเด็นที่ดูเหมือนว่าจะต่างกันอยู่บ้าง คือ โยคจารย์ได้พัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับ “พีชะ” ควบคู่ไปกับเรื่อง “อาลยวิชญาณ” โดยกล่าวว่า พีชะคือพลังที่แฝงอยู่ในอาลยวิชญาณ

โยคจารย์กับเสาตรานติกะ

(๑) โยคจารย์กับทฤษฎีมายา

จิตนิยมสุดโต่งถือว่า สิ่งที่จริงคือสิ่งที่จิตรับรู้ เป็นด้าน(Aspect)แห่งความรู้เชิงจิตวิสัย สิ่งที่ไม่จริงคือสิ่งที่จิตไม่ได้รับรู้ เป็นด้านแห่งความรู้เชิงวัตถุวิสัย ภาพมายาย่อมสร้างขึ้นมาจากใต้โฉมหน้าแห่งวัตถุภายนอก สัจภาวะเป็นเพียงความคิดเท่านั้น ภาพมายาเกิดจากการที่จิตสร้างตัวเองขึ้นมาซึ่งอยู่แยกจากตัวจิต เช่น กรณีที่สำคัญผิดคิดว่าเชือกเป็นงู ด้านที่จิตรับรู้(โดยสำคัญผิด)คิดว่าเป็นงูนั้น เป็นสิ่งจริงแท้ ส่วนเชือก(ซึ่งเป็นของจริง) เป็นภาพมายา เพราะเมื่อเราตัดสินใจว่า “นี่เป็นงู” คำว่า “นี่” ดูเหมือนจะบ่งถึงวัตถุภายนอก ส่วนคำว่า “งู” เป็นสิ่งที่จิตสร้างสรรค์ขึ้นมา สรุปก็คือว่า

- (ก) ความคิดว่า “เป็นงู” เป็นสิ่งจริงแท้ เพราะจิตรับรู้ปรุงแต่งว่าเป็นงู
- (ข) เชือกเป็นภาพมายา เพราะจิตไม่ได้คิดว่าเป็นเชือก

(๒) เสาตรานติกะกับทฤษฎีมายา

สัจนิยมเชิงพุทธถือว่า สิ่งที่จริงแท้ย่อมเป็นอิสระจากผู้รับรู้ ความรู้ไม่ได้สร้างหรือทำลายเนื้อหาของผู้รับรู้ การปฏิบัติ กระบวนการแห่งความรู้ที่แท้จริง เป็นเพียงการเปิดเผยวัตถุซึ่งดำรงอยู่ตามสภาพของมัน เนื้อหาจะเป็นตัวยืนยันความมีอยู่แห่งวัตถุ ไม่ว่ามันจะถูกรับรู้หรือไม่ก็ตาม

เพราะฉะนั้น ลักษณะเฉพาะของวัตถุ(สวลักษณะ)จึงเป็นอิสระจากการปรุงแต่งของจิตมนุษย์ ภาพมายาเป็นการคิดปรุงแต่งของจิต ตรงกันข้ามกับสิ่งที่จริงแท้ เช่น บุคคลเดินไปในที่มืด เขี่ยบเชือกคิดว่า เป็นงู

(ก) ความคิดว่า “เป็นงู” เป็นภาพมายา

(ข) เชือกเป็นสิ่งจริงแท้ (แม้จิตไม่คิดว่าเป็นเชือกก็ตาม)

อีกประการหนึ่ง (ภาพ)งูซึ่งเป็นจิตวิสัยนั้น เป็นสิ่งไม่จริงแท้อย่างสิ้นเชิง เพราะในที่สุดแล้ว ภาพนั้นจะหายไป สารสำคัญของ(ภาพ)งูก็คือว่า แม้มันจะเป็นจิตวิสัย แต่ปรากฏเหมือนเป็นวัตถุวิสัย เพราะอาศัยเชือกซึ่งเป็นวัตถุ(จริง)เป็นมูลฐานทำให้ปรากฏ

(๓) ความต่างกันระหว่างโยคากับเสาตรานติกะ

โยคจารย์เป็นจิตนิยม ในขณะที่เสาตรานติกะเป็นสัจนิยม แต่ทั้ง ๒ สำนักจะเป็นพวกสุดโต่งอย่างที เข้าใจกันหรือไม่นั้น เป็นอีกประเด็นหนึ่ง โยคจารย์กับเสาตรานติกะเห็นแย้งกันเกี่ยวกับภาพมายา สิ่งที่จิตนิยมบอกว่า “จริง” สัจนิยมกลับบอกว่า “ไม่จริง” และสิ่งที่จิตนิยมบอกว่า “ไม่จริง” สัจนิยมกลับบอกว่า “จริง”

สำหรับจิตนิยม ข้อตัดสินที่ว่า “นี้, นั้น, โน้น” ไม่จริงทั้งนั้น ส่วนสิ่งที่ถูกตัดสินว่า “เป็น A, B, C, ...” เป็นสิ่งจริงแท้ เช่นคำว่า “(เชือก)นี้เป็นงู” คำว่า “นี้” ไม่จริง แต่คำว่า “งู” เป็นสิ่งจริงแท้ เพราะเป็นสิ่งที่จิตคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ขึ้น ในขณะที่เชือกเป็นวัตถุนั้นไม่จริง ส่วนพวกสัจนิยมเห็นตรงกันข้ามจากนี้

“อภยวิชญาณ” กับ “ภวังคจิต”

คำว่า “ภวังคจิต” ปรากฏในคัมภีร์เถรวาท เป็นชื่อเรียกจิตขณะหนึ่งในจำนวน ๑๗ ขณะ ภวังคจิตคือปกติจิต หรือ ปกติมโน มีธรรมชาติเป็นอภัยกฤต คือไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป หรือไม่เป็นผลของอะไร แต่มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นองค์ของภพชาติ หรือเป็นที่เก็บสิ่งสมนัสสันดาน เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า **“Subconscious Mind”**

คัมภีร์ปัญจสุททนีของเถรวาท กล่าวถึงภวังคจิตว่า “มโนทวาเร ปน อชฺฌตฺติโก มโน นาม ภวังคจิตฺตํ- ภวังคจิตก็คือมโนะ(ใจ)ภายในมโนทวาร”

คัมภีร์ธรรมบทของเถรวาทกล่าวถึงภวังคจิตว่า “ปกติมนิ หิ ภวังคจิตฺตํ- ใจปกตินั่นเอง คือ ภวังคจิต” และกล่าวว่า “ภวังคจิตมีลักษณะปกัสสรคือขาว(ป็นพร)บริสุทธิ์(บริสุทธิ์) แต่ถูกอุปกิเลสที่จรมาทำให้เศร้าหมอง”

คัมภีร์มังคลัตถปิณีของเถรวาทกล่าวว่า “ยทิปิ อญฺญตฺถ อสงฺเขยฺย ภวังคจิตฺตํ นิรฺนตฺรํ อปุพฺพชฺชติ ปสททฺมฺภนฺนารชฺชชฺชนุโปปาทานมฺปิ อนฺตเร เทวเอย ภวังคจิตฺตานิ อปุพฺพชฺชติ -ภวังคจิต แม้จะเกิดติดต่อกันนับไม่ถ้วน แต่ในขณะที่รับอารมณ์ก็มีภวังคจิตเกิดขึ้นเพียง ๒ ขณะ(ดวง)เท่านั้น” หมายความว่า ภวังคจิตมีเพียง ๒ ขณะ(ดวง)เท่านั้น คือ (๑)ขณะก่อนรับอารมณ์ (๒)ขณะที่รับอารมณ์ เสร็จแล้ว

กล่าวโดยทั่วไป ภวังคจิตเก็บช่วงความชัดเจนของเราที่ล่วงมาแล้วและปล่อยลงสู่วິถีจิตปรากฏ ออกมาเป็นความฝันในเวลาหลับ หรือแม้พฤติกรรมประจำวันก็มีภวังคจิตเป็นตัวหนุนสำคัญ สภาวะแห่งภวังคจิตจะปรากฏเมื่อ (๑)ช่วงรอยต่อก่อนหลับ (๒)ช่วงรอยต่อก่อนตื่น (๓)ระหว่างเข้าถึงอัปนาสมาธิ (๔)และในเวลาหลับสนิทไม่ฝัน

ถามว่า อะไรคือความเหมือนและความต่างระหว่าง “อภยวิชญาณกับภวังคจิต” ? พิจารณาจากคุณสมบัติแล้ว ทั้ง ๒ ประการจะไม่แตกต่างกัน ที่แตกต่างกันคือบทบาทและหน้าที่ โยคจารย์ภูฐานะของอภยวิชญาณให้อยู่เหนือสรรพสิ่ง อยู่ในฐานะเป็นผู้สร้าง เหมือนกับจะบอกว่า เดิมทีเดียวในโลกนี้ไม่มีอะไรนอกจากอภยวิชญาณ ภายหลังเกิดมีปรากฏการณ์ขึ้นเพราะถูกอภยวิชญาณสร้างขึ้นมา ในขณะที่เถรวาทบอกว่านามและรูปเป็นของคู่กันอยู่แล้ว เพราะมีนามจึงมีรูป เพราะมีรูปจึงมีนาม ภวังคจิตแม้จะเป็นจิตเดิมที่คงสภาพอยู่อย่างนั้น แต่ก็ไม่อยู่ในฐานะเป็นผู้สร้าง แต่อยู่ในฐานะเป็น “หลัก” ที่เมื่อมีอารมณ์มากกระทบเข้าก็จะออกไปทำหน้าที่ ในขณะที่ทำหน้าที่รับอารมณ์ก็ไม่ได้เรียกว่า “ภวังคจิต” แต่เรียกชื่อแตกต่างกันออกไปตามบทบาทและหน้าที่ที่กระทำในขณะนั้น ๆ

อทวิภาวะ

จุดหมายสูงสุดของโยคจารย์คือ ความรู้แจ้งอทวิภาวะแห่งวัตถุกับจิต การที่จะดำเนินไปสู่เป้าหมายนี้ก็โดยปฏิบัติกรรมฐานอย่างสม่ำเสมอ ในขณะที่เดียวกันก็ปลุกโพธิจิตและพยายามให้ภรรณาแสดงตัว

ออกมา ซึ่งจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติหลุดพ้นจากอุปสรรคทั้งปวง ดำเนินไปตามแนวทางที่เหมาะสมและรู้แจ้งในที่สุด

สัจภาวะเป็นสภาวะที่ทั้งสงบนิ่งและเคลื่อนไหว เป็นพลังที่เกิดจากการรวมกันระหว่างปรัชญาและอุบาย(ปรัชญา+กฤษณา) ปรากฏการณ์ทั้งหลายเป็นภาพสะท้อนให้เห็นสิ่งสูงสุด ๒ ประการ คือ (๑)อันติมจิต (๒)ปรัชญาและอุบายที่รวมกันอยู่อย่างแบ่งแยกไม่ได้

จักรวาลทั้งสิ้นแบ่งเป็นองค์ประกอบ ๒ ส่วนที่เสริมกันและกัน คือ*

(๑) **คัพภธาตุ** มีลักษณะเป็นนามธรรม สถิตนิ่งอยู่ภายใน

(๒) **วัชรธาตุ** มีลักษณะเป็นรูปธรรม เคลื่อนไหว

หลักปฏิบัติของโยคจารย์เน้นความกลมกลืนกันระหว่างสรรพสิ่งที่ตรงกันข้าม ซึ่งแนวคิดลักษณะนี้ส่งอิทธิพลต่อไปถึงพุทธตันตระ ถือเป็นปรัชญา **Unificationism** เป้าหมายสูงสุดแห่งการปฏิบัติคือการกำจัด “ทวิยะ หรือทวิภาวะ(Duality)” เข้าถึง “อัทวิยะ หรือ อทวิภาวะ(Non-Duality)”

ในเบื้องต้น ความหมายแห่ง“อัทวิยะ” คือการรวมเป็นหนึ่งเดียวระหว่างจิตกับวัตถุ สำนักโยคจารย์กล่าวไว้อย่างชัดเจน จุดหมายสูงสุดแห่งการปฏิบัติโยคะคือการรวมกันเป็นหนึ่งเดียวแห่งผู้รู้(Subject)กับสิ่งที่ถูกรู้(Object) การกำจัดความแตกต่างระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ ต่อมาจึงพัฒนาเป็นแนวคิดเรื่องปรัชญากับกฤษณา พัฒนากฤษณา(พลังชาย-Male)ให้อยู่ในฐานะเป็นผู้รู้หรือผู้กระทำ พัฒนาปรัชญา(พลังหญิง-Female)ให้อยู่ในฐานะเป็นผู้ถูกรกระทำ การรวมกันอย่างกลมกลืนระหว่างกฤษณากับปรัชญา เรียกว่า “อัทวิยะ”

โยคจารย์เป็นจิตนิยมสุดโต่งจริงหรือ ?

ปรัชญาจิตนิยม(Idealism) มีอยู่ ๔ กลุ่มใหญ่ คือ

---

* Reality was both static and dynamic ;-Prajna+Upaya. Phenomena appear as reflecting(1)Absolute Mind (2) Prajana and Upaya in indissolution union. The whole universe is divided into two complementary constituents:- (1) Passive and mental 'womb-elements-garbha-dhatu' (2) Active and material 'diamond-elements-vajra-dhatu'.)

๑. จิตนิยมแบบเบอร์ก์เลย์ จิตนิยมจิตวิสัยหรืออัตวิสัย ถือว่าวัตถุเป็นเพียงมโนภาพในจิตของพระเจ้า

๒. จิตนิยมแบบค่านท์ จิตนิยมอุตวิสัย การรับรู้วัตถุมีได้โดยผ่านกระบวนการทำงานของจิตที่เหนือประสบการณ์

๓. จิตนิยมแบบเฮเกิล จิตนิยมวัตถุวิสัย วัตถุเป็นการสำแดงตัวของจิต

๔. จิตนิยมแบบเพลโต มโนภาพหรือแบบเป็นความจริงที่สำคัญ

หลักการที่เด่นชัดของโยคาคาร์คือ จิตนิยม(Idealism) ถือว่า จิต(ผู้รู้)เป็นอันติมสัจจะ เป็นกัตตาสูงสุด(Transcendental Subject) โลกภายนอกไม่ได้มีอยู่อย่างอิสระ แต่เป็นการสร้างสรรค์ของจิต วัตถุทั้งหลายเป็นเพียงเงาที่ได้รับแต่งเติมสีสันรูปร่างโดยจิต

เอ็ดเวิร์ด คอนเซกกล่าวไว้ว่า “ความจริงสูงสุดมีลักษณะหนึ่งเดียวไม่แบ่งแยกระหว่างจิต(ผู้ทำ-Subject)กับวัตถุ(ผู้ถูกทำ-Object) เรียกสิ่งนี้ว่า ความคิดบริสุทธิ์หรือวิญญาณบริสุทธิ์ ถ้าจิตกับวัตถุเป็นหนึ่งเดียวอย่างแท้จริง แน่นนอนทีเดียว ย่อมไม่มีวัตถุที่เป็นอิสระจากจิต และสิ่งที่เรารับรู้โดยผ่านวัตถุเป็นสิ่งที่ไม่จริงแท้โดยสิ้นเชิง”

โยคาคาร์จะถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกจิตนิยมสุดโต่งเสมอ เพราะเป็นที่เข้าใจทั่วไปว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาในฐานะเป็นปฏิริยาต่อศาสนาพระเวท ซึ่งสอนเน้นความดำรงอยู่แห่งวิญญาณสากล เน้นศักยภาพของพระเจ้า ในขณะที่พระพุทธศาสนาปฏิเสธความดำรงอยู่แห่งวิญญาณสากล ปฏิเสธศักยภาพของพระเจ้า แต่หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว กลับปรากฏว่า สำนักโยคาคาร์นำเรื่องจิตมาสอนในลักษณะเป็นวิญญาณสากล จึงทำให้เกิดคำถามขึ้นมา โยคาคาร์ไม่ได้เป็นจิตนิยมสุดโต่ง ไม่ปฏิเสธโลกแห่งวัตถุ แต่สอนเน้นจิตมากเกินไปจึงดูเหมือนว่าเป็นพวกจิตนิยมสุดโต่ง แต่โยคาคาร์กล่าวว่า

โลกแห่งวัตถุเกิดมาจากพีชะ หรือพลังงานที่อยู่ในจิตเท่านั้น วัตถุก็คือการรวมตัวเข้าแห่งพลังงาน๔ ประเภท คือ (๑)ปฐวีพีชะ พลังงานที่รวมตัวเข้าแล้วทำให้เกิดความแข็งกระด้าง (๒)อาโปพีชะพลังงานที่รวมตัวเข้าแล้วมีลักษณะเอิบอาบ (๓)เตโชพีชะ พลังงานที่รวมตัวเข้าแล้วมีลักษณะอบอุ่น(๔)วาโยพีชะพลังงานที่รวมตัวเข้าแล้วมีลักษณะเคลื่อนไหวไปมา

อิทธิพลของโยคอาจารย์

ในอินเดีย อิทธิพลของปรัชญาโยคอาจารย์ที่ปรากฏชัดก็คือ กำเนิดและพัฒนาการแห่งพุทธตันตระ แนวคิดของโยคอาจารย์เป็นผลโดยตรงที่ทำให้เกิดปรัชญาตันตระ

เมื่อโยคอาจารย์เข้าไปสู่ประเทศจีน ประมาณ พ.ศ. ๙๕๐ โดยท่านโพธิรุจิและปรมัตถะ ชาวจีน รู้จักโยคอาจารย์ในภาษาจีนว่า “ฮวบเซียงจง” อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะแปลเป็นไทยว่า “ธรรมลักษณะ”

สมัยที่มหาวิทยาลัยนาถันทารุ่งเรือง ปรัชญาโยคอาจารย์เป็นอีกวิชาการหนึ่งได้รับความนิยมมาก สมณะเฮียนจั้งขณะที่จาริกไปสืบทอดศาสนาในอินเดีย ได้ศึกษาปรัชญาโยคอาจารย์กับท่านศีลภัทระ แห่งมหาวิทยาลัยนาถันทา และได้คัดลอกอรรถกถาวิชาญาณปริมาตราชตริศาสตร์ รวบรวมเป็นคัมภีร์ขึ้นมา เล่มหนึ่ง ชื่อว่า วิชาญาณปริมาตราชตริศาสตร์ โยคจารย์ในประเทศจีนรุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์ถัง ต่อจากนั้นก็เริ่มเสื่อมถอยหายไปจากประวัติศาสตร์จีน และได้การฟื้นฟูอีกเมื่อเริ่มพุทธศตวรรษที่ ๒๕ โดยคณาจารย์จีนได้ไปคัดลอกคัมภีร์ของโยคจารย์จากประเทศญี่ปุ่น(ฮอสโซ)แล้วพิมพ์เผยแพร่

ดังที่กล่าวแล้ว มารชยมิกะและโยคจารย์ต่างเกื้อหนุนกันและกัน มีแนวคิดหลายอย่างที่มีความสอดคล้องกลมกลืนกัน แต่จะแตกต่างกันอยู่ที่วิธีปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น มารชยมิกะเน้น “ปัญญา” ในขณะที่โยคจารย์เน้น “ฌาน(สมาธิ)”

ต่อมา ทฤษฎีอภิปรัชญาญาณได้พัฒนาไปเป็นนิกาย “ฌาน” เน้นแนวคิดเกี่ยวกับจิต เมื่อโยคจารย์เข้าไปสู่ประเทศญี่ปุ่น ชาวจีนรู้จักโยคจารย์ในภาษาญี่ปุ่นว่า “ฮอสโซ-Hosso” ปรัชญาโยคจารย์เกิดขึ้นในประมาณปี พ.ศ. ๙๔๓ (ค.ศ.๔๐๐) และหายไปจากวงการปรัชญาอินเดียประมาณพ.ศ.๑๖๔๓ (ค.ศ.๑๑๐๐) ไปปรากฏในจีนโดยชื่อว่า “ฟาเซียง(Fa-hsian)” อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะแปลว่า “ธรรมลักษณะ” ท่านปรมารถเดินทางเข้าจีนและเผยแพร่ปรัชญาเมื่อประมาณปี พ.ศ.๑๐๙๘ (ค.ศ.๕๕๖) สมณะเฮียนจั้งศึกษาปรัชญาโยคจารย์ที่นาถันทา ประมาณปี พ.ศ.๑๑๗๖(ค.ศ.๖๓๒)แล้วนำกลับไปเผยแพร่ที่จีน ท่านโดโระ-Dosho(ศิษย์ของท่านเฮียนจั้ง)นำไปเผยแพร่ในญี่ปุ่น ประมาณปี พ.ศ.๑๑๙๗ (ค.ศ.๖๕๔)ในยุคนารา

แนวคิดเชิงอภิปรัชญาขณะที่โยคจารย์ได้รับความนิยมในญี่ปุ่น โลกแห่งปรากฏการณ์ไม่มีอะไรที่อยู่นอกเหนือจิตดำรงอยู่ โลกแห่งปรากฏการณ์ดำรงอยู่โดยอาศัยมโนภาพที่เราสร้างขึ้นมานั้นและสอนทฤษฎีจิตกรรม(The theory of Ideation) ไม่มีธาตุใดที่เป็นอิสระจากการสร้างสรรค์ของจิต ธรรม

ทั้งปวงเป็นเพียงจิตกรรม สิ่งทั้งหลายดำรงอยู่เพราะอาศัยการที่เราสร้างภาพขึ้นในใจ อาลัยวิชญาณสร้างโลกแห่งปรากฏการณ์โดยการจินตนาการ จิตกรรมบริสุทธิ์หมายความว่า ไม่มีความแตกต่างระหว่างจิตกับวัตถุ เอกภาพสูงสุดคือนิพพาน ปรากฏการณ์ภายนอกเป็นภาพที่จิตกรรมด้านในสร้างขึ้นมา โดยเป็นการผสมผสานกันระหว่างจิตกรรมบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ *

จิตวิชญาณมีหน้าที่ ๔ ประการ คือ (๑)ทำหน้าที่เป็นวัตถุ (๒)ทำหน้าที่เป็นจิต (๓)ทำหน้าที่เป็นผู้รู้แจ้งตน (๔)ทำหน้าที่ตรวจสอบทบทวน เมื่อเราเห็นบ้าน นั้นหมายถึงว่า (๑)มีบ้านปรากฏ (๒)เราเห็นบ้านด้วยจักขุประสาท (๓)มีการรับรู้มิติของบ้านตามที่จักขุประสาทกำหนด (๔)มีการรับรู้ความเที่ยงตรงแห่งเกณฑ์ที่กำหนด

วัตถุในโลกภายนอกมีอยู่ ๓ กลุ่ม คือ (๑) วัตถุที่เป็นอารมณ์แห่งประสาททั้ง ๕ ปรากฏรับรู้ได้ทันที (๒) วัตถุที่เป็นภาพมายา เป็นจินตภาพที่บุคคลสร้างขึ้นมาเอง (๓) วัตถุดั้งเดิมเป็นสารัตถะ ไม่สามารถรับรู้ได้อย่างแท้จริง

ต่อมา ทฤษฎีนี้ได้พัฒนาไปเป็นนิกาย “เซน” วิธีการปฏิบัติเพื่อไปสู่จุดหมายสูงสุดไม่ว่าจะเป็นแบบ “โกอาน” ของรินไซ หรือแบบ “ซาเซน” ของโชโตะ สาระแห่งการปฏิบัติคือการเข้าถึงสภาวะเดิมแท้ของจิต ผู้ปฏิบัติต่างก็เชื่อมั่นว่าโลกและกระแสจิตที่ปรากฏอยู่นี้เป็นเพียงภาพมายา แต่ยังมีสภาวะเดิมแท้ของจิตอยู่ ต้องพยายามเข้าถึงให้ได้ นั่นคือ “อัทวะยะ” สภาพจิตของผู้ปฏิบัติก็เข้าถึงสภาวะแห่ง “อัทวะยะ” ย่อมสามารถกำจัดทวิภาพระหว่างจิตกับวัตถุ

เซนที่ได้รับความนิยมมากในญี่ปุ่นคือสาขารินไซ แต่กล่าวโดยรวมแล้ว เซนไม่ว่าจะเป็นสาขาใดล้วนมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมญี่ปุ่นในปัจจุบันมาก ภาพชีวิตชาวญี่ปุ่นที่ปรากฏมีเซนรวมอยู่ด้วยทั้งสิ้น ท่าน

---

* No elements is independent of the ideation. All Dharmas are mere ideation. Things exist for us through the projection -reflection- of their image on our mind. Ideation-store creates the phenomenal world by imagination. It is not pure ideation, since pure can proceed only from Buddha Enlightenment. Pure ideation means that no distinction exists between subject and object; Absolute Unity;-- **Nirvana**. External phenomenal world exists for us in the appearance which internal ideation projects of it. The phenomenal world exists through the mixture of pure and tainted ideation.

เอไซ(Eisai)ชาวญี่ปุ่นได้เดินทางไปศึกษาเซนในจีน และกลับมาเผยแผ่เซนสาขารินไซ หรือลินซึ(**Leap Zen; emphasis on Ko-an, Mondo**) เมื่อประมาณปี พ.ศ.๑๗๓๔(ค.ศ.๑๑๙๑) และได้เริ่มสร้างวัดเซนขึ้นในเกียวโต ท่านได้นำเอาประเพณีการดื่ม “ชา” มาพร้อมกับเซน ถือว่าการดื่มชาทำให้อายุยืน

พัฒนาการของโยคาสจารย์ไม่ได้หยุดอยู่เพียงนิกายเซน แต่ยังส่งผลไปถึงลัทธิบูชิโดอีกด้วย คำว่า “บูชิโด” แปลว่า วิธีการใช้ดาบของทหาร หรือภาวะแห่งนักดาบ เป็นลัทธิที่รวมเอาแก่นของการฝึกฝนของพวกซามูไร ซึ่งเป็นชนชั้นนักรบ และชนชั้นเหล่านี้จะต้องฝึกปฏิบัติในการต่อสู้ในชีวิตประจำวันและในการประกอบอาชีพ โยคาสจารย์แสดงให้เห็นความพยายามของมนุษย์ที่จะก้าวไปให้ถึงจุดหมายโดยอาศัยสมาธิจิตที่อยู่เหนือคำบรรยาย เป็นการตั้งจิตเข้ามามองดูภายในตัวเอง พัฒนาศักยภาพภายในตัวให้สามารถแสดงพฤติกรรมออกมา ลัทธิบูชิโดก็นำแนวคิดนี้มาและประยุกต์ให้เข้ากับหลักการของตน ยุทธวิธีแบบบูชิโดจึงเน้นที่ความมั่นคงและสมาธิจิต (**Self-possessed**) ให้หนักแน่นในตัวเองเสียก่อนแล้วค่อยโจมตีเข้าศึกษาการเพ่งมองภายในตน และรวบรวมพลังภายในตนคือหัวใจ นี่คือนิทธิพลของปรัชญาโยคาสจารย์ที่ถือกำเนิดในอินเดีย แผ่ไปจีน และญี่ปุ่นตามลำดับ

สรุปวิจารณ์และเปรียบเทียบ

(๑) โยคาสจารย์กับมายมิกะ

โยคาสจารย์กล่าวว่า จิตหรือวิญญาณเป็นสัจจะเพียงหนึ่งเดียว วัตถุภายนอกเป็นสิ่งไม่จริงแท้ (อสังขะ) เหมือนความฝันหรือภาพลวงตา การที่จะเข้าใจลักษณะ พัฒนาการ และการทำงานของจิต ต้องถือปฏิบัติโยคะ จิตคือปรากฏการณ์ที่เป็นเหตุให้ความมีอยู่แห่งจักรวาลปรากฏออกมา แม้จะไม่สามารถทำงานได้เหมือนคอมพิวเตอร์ แต่ก็ทำได้หลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่มีการคาดคิดได้ รูปธรรมในโลกแม้จะซับซ้อนแต่สามารถหยั่งถึงได้ ส่วนจิตนั้นซับซ้อนทั้งโครงสร้างและกระบวนการทำงาน ยากที่จะหยั่งถึง

ในขณะที่นาคารชุนกล่าวว่า “สัจภาวะไม่ใช่ทั้งนัยเชิงบวกและเชิงลบ ไม่ใช่ทั้งภาวะและอภาวะ” ท่านไมเตรยานากลับลกล่าวว่า “สัจภาวะมีนัยเชิงบวกแน่นอน” สัจภาวะคืออันติมจิต ปรากฏอยู่ในสมาธิขั้นสูงสุด ซึ่งในภาวะนี้ ความแตกต่างระหว่างผู้รู้(จิต)กับสิ่งที่ถูกรู้(วัตถุ) ถูกกำจัดให้หมดไป

พิจารณาจากข้อเสนอของทั้ง ๒ สำนักดูเหมือนจะแย้งกันแบบสุดโต่ง โยคจารย์ถือว่ามีจิตอยู่จริง และเป็นความจริงเพียงหนึ่งเดียว ส่วนมาธยมิกะถือว่าโดยที่สุดแล้วไม่มีอะไรอยู่เลย “ผู้ใดเห็นว่าโลกและนิพพานเป็นสภาวะ ผู้นั้นเป็นสัสตติปฏิฐิกะ ผู้ใดเห็นว่า โลกและนิพพานเป็นอภาวะ ผู้นั้นเป็นอุจเฉทปฏิฐิกะ ผู้ใดเห็นว่า โดยสมมติ สัจธรรมทั้งปวงเป็นปฏิจจ สมุปบาท และโดยปรมาตถ์ ธรรมทั้งปวงเป็นศูนยตา ผู้นั้นมีสัมมาทิฐิ แต่ความจริงแล้ว ทั้ง ๒ สำนักไม่ได้ขัดแย้งกันแบบสุดโต่ง สิ่งที่ดูเหมือนจะแตกต่างกันเป็นเพียงแนวทางการนำเสนอเท่านั้น โยคจารย์ยอมรับเรื่องศูนยตาเหมือนกัน สภาวะธรรมที่ไม่ต้องอาศัยจิตก็มีอยู่ แต่ไม่จริงแท้ ไม่เที่ยง บทสรุปก็คือ ทั้ง ๒ สำนักไม่ประสงค์จะให้ยึดติดกระแสความไม่แน่นอนของโลกที่ปรากฏมากนัก โยคจารย์เสนอว่า ต้องพยายามทำให้ตัวเองหลุดพ้นจากความยุ่งยากซับซ้อนในโลกโดยหันมาดูที่กระแสจิตของตนและบังคับควบคุม ส่วนมาธยมิกะเสนอว่า ต้องพยายามทำตัวเองให้หลุดพ้นโดยไม่ยึดถืออะไรเลย และจุดเน้นของมาธยมิกะไม่ได้เพียงว่าไม่ยึดถืออะไรเลยเท่านั้น แต่ก้าวไปไกลถึงขนาดกล่าวว่า “โดยที่สุดแล้ว ความว่างก็ไม่มี(Emptiness of Emptiness)” ความจริง จุดประสงค์ของทั้ง ๒ สำนักเหมือนกันคือ เพื่อความหลุดพ้น

ปรัชญาโยคจารย์ทำให้สิ่งที่มาธยมิกะลบล้างไปแล้วฟื้นคืนกลับมาอีก โยคจารย์บอกว่า สรรพสิ่งถูกปฏิเสธ ยกเว้นอัตตวิสัยภาพ(Subjectivity-ภาวะความเป็นผู้ทำ, เป็นผู้ปฏิบัติ, เป็นผู้รับรู้, เป็นกัตตา) เพราะเหตุนี้เอง สรรพสิ่งที่ถูกปฏิเสธ ย่อมไม่สามารถปฏิเสธได้ สภาวะ(ธาตุ)แห่งอัตตวิสัยภาพนี้ก็คือ วิชญาณบริสุทธิ(วิชญูประติมาตรรตา) เป็นสัจภาวะสูงสุด ในระดับประสบการณ์ จะปรากฏในฐานะผู้รู้ มีธรรมชาติที่ค่อยแต่จะสร้างตัวเองไว้ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

เพื่อดำรงไว้ซึ่งความสืบเนื่องระหว่างอดีตขณะ ปัจจุบันขณะ และอนาคตขณะ พวกโยคจารย์จึงสร้างอภยวิชญาณขึ้นมา ให้อยู่ในฐานะเป็นมูลฐานของความเปลี่ยนแปลงรูปร่างทั้งมวล อนุวัตตามทฤษฎีของเสาดรานติกะ ต่อมา พวกโยคจารย์ดั้งเดิม ได้สร้างทฤษฎีอายตนะ ๖ ขึ้นมาแทนที่อภยวิชญาณ แล้วยกฐานะอภยวิชญาณขึ้นเป็น “ตถาคตครรรภ”

(๒) โยคจารย์กับเถรวาท

ทฤษฎีที่ว่าด้วยจิตของโยคจารย์ดูเหมือนจะใกล้เคียงกับข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกของเถรวาทที่ว่า

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว
 พุคคอยู่หรือทำอยู่ทุกขีย่อมไปตามเขา เหมือนล้อรถหมุนไปตามรอยเท้าโค
 หรือข้อความอีกตอนหนึ่งว่า “โลกอันจิตนำไป อันจิตย่อมเสือกไสไป โลกทั้งหมดเป็นไปตามอำนาจ
 ของธรรมอย่างเดียว คือจิต”

ถ้าจะถามว่า คิดอย่างไรกับข้อความในพระไตรปิฎกเถรวาทกับทฤษฎีว่าด้วยเรื่องจิตของสำนักโยคา
 จาร ? ตอบได้ในที่นี้เลยว่า เป็นเรื่องเดียวกัน แต่การนำเสนอต่างยุคกันเท่านั้น แนวคิดเรื่องจิตนี้รุ่งเรืองอยู่
 แล้วในสมัยพุทธกาล แต่จุดเน้นของพระพุทธองค์อยู่ที่การพยายามทำจิตให้หลุดพ้นจากกิเลส แนวคิดของ
 โยคาคารที่ดูเหมือนจะซับซ้อนในยุคปัจจุบันนั้นเป็นเพราะว่า มีการนำเสนอโดยเอาไปพันกันกับทฤษฎีจิต
 นิยมของตะวันตก ซึ่งเป็นคนละเรื่องกัน ผู้เขียนกล่าวอยู่เสมอว่า ถ้าจะเรียกพุทธปรัชญาว่าเป็นจิตนิยมก็
 เป็นจิตนิยมแบบพุทธ ถ้าจะเรียกว่าเป็นสัจนิยมก็ต้องเป็นสัจนิยมแบบพุทธ ถ้าจะเรียกว่าเป็นกรรมนิยมก็
 ต้องเป็นกรรมนิยมแบบพุทธ

การที่โยคาคารกล่าวว่า “โลกคือการสร้างสรรคของจิต” ไม่ได้หมายความว่า บรรดาสัตว์สองเท้า
 สัตว์สี่เท้า เทพเทวี ต้นไม้ใบหญ้า ภูเขาแม่น้ำลำธารเกิดขึ้นมาเพราะจิตไปสร้าง แต่ความจริงก็คือว่า สิ่ง
 เหล่านี้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามธรรมชาติ เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติซึ่งต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย
 ไม่คงที่ เราทั้งหลายเห็นว่ามันมีอยู่อย่างนี้ เพราะจิตไปคิดว่ามันมีอยู่อย่างนี้ จิตไปสร้างสิ่งที่เป็น
 ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติว่ามีอยู่จริงอย่างนั้น บางครั้ง ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติยังไม่ปรากฏเลย จิตก็
 ยังไปคิดสร้างสรรคว่ามันมีมันเป็นอย่างนี้ นี่คือประเด็นสำคัญที่สำนักโยคาคารหยิบขึ้นมา

เจาะให้ลึกลงไปจะพบว่า โยคาคารเป็นสำนักปฏิบัติโดยแท้ คำว่า “โยคะ”, “ฌาน”, “สมาธิ”, โดย
 สาระคือคำเดียวกัน เมื่อโยคาคารจับประเด็นได้ว่า ความวุ่นวายสับสนในโลกเกิดจากจิต จิตหันมาสอนให้
 คนจับประเด็นเรื่องให้ได้ และมุ่งรวมจิตให้เป็นหนึ่งเดียวกับวัตถุ เพื่อบรรลุ “อหฺวยะ” ดังที่กล่าวมาแล้ว
 เมื่อใดก็ตามที่สามารถรวมจิตได้เป็นหนึ่งเดียวกับวัตถุบรรลุถึงอหฺวยะ ความพยายามที่จะปลดปล่อยตัวเอง
 ให้หลุดพ้นจากกิเลสก็จะง่ายขึ้น เพราะมีภาระอยู่อย่างเดียวคือควบคุมจิต ไม่ต้องไปควบคุมวัตถุภายนอก
 ทฤษฎีรูปมาน ๔ และอรูปรมาณ ๔ ที่ปรากฏในคัมภีร์เถรวาทนั้น โดยสาระก็คือการนำเสนอภาพของ
 กระบวนการ/ขั้นตอนในการควบคุมจิต จะเห็นว่าในเบื้องต้น ปฐมฌานมีองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข
 เอกัคคตา พอมาถึงจตุตถฌานจะเหลือเพียงองค์ ๒ คือ อุเบกขา และเอกัคคตา พอไต่ระดับมาถึงอรูปรมาณ

จะมีความละเอียดมากยิ่งขึ้น อรูปฌานขั้นที่ ๔ คือ เนวสัญญานาสัญญายตนะ สภาพจิตที่เข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ นี่คือจุดที่จะให้กระแสจิตหักมุมกลับ คือเมื่อไต่ระดับที่สุดแล้ว มันดูเหมือนว่าไม่มีอะไรเหลืออยู่ จิตจะเกิดความล่งเล ความหลุดพ้นจากกิเลสจึงไม่ได้อยู่ตรงจุดนี้ กระแสจิตที่หลุดพ้นจากกิเลสจึงเป็นกระแสจิตที่ถอยจุดล่งเลไปอยู่ที่เอ็กคคตา แต่กระบวนการ/ขั้นตอนในการควบคุมจิตต้องไต่ให้ระดับอรูปฌานที่ ๔ ถ้าจะเทียบแนวทางปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น โยคาก็ไม่ได้ด้อยไปกว่าใคร เพราะแทนที่จะเน้นไปเรื่องอื่นก็มาเน้นที่จิตโดยตรง แนวคิดของสำนักโยคจารย์มีนัยที่ต้องสืบค้นและวิเคราะห์อีกหลายประเด็น.